

Het masker moest af

Toneelschrijver Carlo Goldoni, wiens *Zomertrilogie* binnenkort wordt opgevoerd, bewerkstelligde een belangrijke verschuiving binnen de Commedia dell'Arte. 'Dit heeft niets van het Theater van de Lach. Hier is het: achter de verrukking – de verschrikking.'

Door **Karin Veraart**

De Eerste Actrice wilde vleesbouillon: het was niet voorhanden en zij ontstak daarover in woede. Met alle macht probeerde men haar met een kopje chocola te kalmeren. Het was de lelijkste van alle toneelstukken, maar tegelijkertijd de meest eigenzinnige.

Carlo Goldoni (1707-1793) was 14 jaar toen hij dit schreef. Hij studeerde eigenlijk filosofie in Rimini, maar nadat hij daar een voorstelling van een rondreizende komediantengroep had bijgewoond, voegde hij zich zonder pardon bij het gezelschap en schreef een (onderhoudende) reportage over de tour. De jonge Goldoni had de tijd van z'n leven. Het was zijn eerste echte kennismaking met het komediantendom, en voor hem een cruciale ervaring; het theater zou hem nooit meer loslaten. Bovenstaand fragment nam hij op in zijn *Mémoires de M. Goldoni pour servir à l'histoire de sa vie et à celle de son Théâtre*, feitelijk een monument voor zichzelf waaraan hij in 1774 begon. Kenners tekenen erbij aan dat de historische betrouwbaarheid van de feiten enigszins te wensen overlaat; zo zou hij een heel aantal van zijn amoureuze avonturen hebben verzwegen. Hoe dan ook, de *Mémoires* geven wel een goede kijk op zijn vernieuwende ideeën over het theater van zijn tijd, en daarbij op de belangrijke invloed die hij heeft gehad op de ontwikkeling ervan.

'Aan Goldoni en zijn ongeveer tweehonderd drama's is het te danken dat Italië zich een eigen plaats verwierf in de dramatische wereldliteratuur', schrijft R.L. Erenstein in zijn *De Geschiedenis van de Commedia dell'Arte*. In een tijd dat de Commedia met zijn vaste maskerstramien en hoekige speelstijl dreigde te verworden tot een al te volkse grappenmakerij, kwam Goldoni met nieuwe impulsen.

Tot op de dag van vandaag krijgt de Venetiaanse theaterauteure hiervoor de credits, maar heel veel gespeeld wordt hij hier niet. 'Aan Goldoni kleeft hardnekkig dat etiket: Commedia dell'Arte', zegt Ivo van Hove, die deze dagen de laatste hand legt aan wat zijn *Zomertrilogie* gaat worden bij Toneelgroep Amsterdam, een later werk van Goldoni, uit 1672. 'Hetgeen altijd geassocieerd wordt met onderbroekenlol, wat het genre op zichzelf overigens tekort doet. Goldoni heeft ook in de traditie van de Commedia geschreven, dat is waar. Maar vanaf een bepaalde periode werden zijn stukken vooral zedenschetsen. Daar-in zie je eerder overeenkomsten met Molière; hij wist echt wat een personage was, hoe klein of hoe groot ook.

Scène uit *Zomertrilogie*, met Marieke Heebink en Barry Atsma. Foto's Joost van Broek / de Volkskrant

Dat is vandaag de dag kennelijk een beetje vergeten. *Mind you*: ook Molières *Vrek* wordt vaak gezien als een minderwaardig stuk, terwijl er een rijkgeschakeerde karakterontwikkeling in te ontdekken valt.'

Zomertrilogie, zoals het bij TA kortweg heet, gaat over een groep mensen die zich opmaakt om op vakantie te gaan naar een luxe buitenverblijf. De trip geldt als een waar statussymbool; de plek, de feesten die er worden gegeven, de duur van het verblijf – het kost goed geld, en niet iedereen kan het zich veroorloven. Van de vrolijke verrukking die aanvankelijk met de reis gepaard gaat, is al gauw niet veel meer over; de vakantie valt tegen, de verveling slaat toe, er ontstaan intriges en liefdesdrama's en de geldzorgen worden steeds nijpend. Aan het eind rest nog slechts teleurstelling en leegte.

'Het beschrijft echt de toestand van een samenleving', zegt Van Hove, 'van een kleine samenleving in dit geval, een uitsnede, die je nu de hogere middenklasse zou kunnen noemen. Niet de high society, maar net daaronder; nieuwe rijken die het geld wel hebben maar die met dat geld dan soms ook niet zo goed omgaan. Geld op? Dat zien we wel weer als we thuis zijn.

'Giorgio Strehler heeft dat werk aan de geschiedenis ontrukkt en voor ons bewaard', zegt Van Hove. Het was deze Italiaanse regisseur die de drie stukken in de jaren vijftig van de vorige eeuw samenvoegde tot een avondvullende voorstelling voor zijn Piccolo Teatro in Milaan.

Van Hove stuitte een tijdje terug min of meer toevallig op de trilogie en was meteen enthousiast. Omdat het een echt ensemblestuk is, en zijn

troupe daar weer eens aan toe is. Maar ook en niet in de laatste plaats 'omdat het een stuk is dat heel erg tegen onze tijd aanleunt.'

'Maar het is helemaal niet gemakkelijk. Die stukken zitten vol valkuilen voor het serieuze toneel, en daar word je flink op afgerekend als het misgaat. Je moet het heel ernstig nemen, dat wat er staat. Als je zo'n stuk alleen gaat doen om met je gezelschap eens een lichtere toon aan te slaan, snijd je jezelf in de vingers.'

'Er zijn nu meer ingangen nog dan twintig jaar geleden, meer maatschappelijke parallellen, in die zin kan ik het me goed voorstellen dat Ivo van Hove het weer oppakt. Toentertijd dacht ik soms: Goldoni en maatschappelijke relevantie: je moet het wel opzoeken, het er met de haren bijlepen. Maar nu: een wereld die op de pof leeft, waarin generaties er maar oplos hebben geleefd en waarvoor nu de tol wordt betaald – na Kopenhagen kunnen we daar wel wat mee, zou ik denken.'

De Appel bracht de trilogie in een spectaculair decor, waarbij spelers en publiek zich net boven een groot waterbassin bevonden, een verwijzing onder meer naar (Goldoni's geboortestad) Venetië, stad van vertier en verrotting. Voor de acteurs die in hun extravagante kostuums letterlijk op het water speelden een extra uitdaging. Soms echt om te lachen, maar, zegt Tiesema: 'Het laatste deel was in het zwart, met regen. Het podium zakte scheef en dreigde ten onder te gaan, er was ook een hoop somberte.'

'Je moet niet denken: en nu ga ik een leuk stuk maken!', zegt Erik Vos. Hij was goed bekend met Goldoni, had al eerder diens *Knecht van twee meesters* geënceneerd, maar aarzelde over wat mogelijk een onmogelijkheid zou zijn: een avondvullend blij-

'Vroeger was het toch een beetje: Goldoni, dat deed je niet. Dat was gemakkelijk. Wat voor verhaal je er ook bij verzon', zegt Watze Tiesema. Tiese-

Ivo van Hove (voorgond) tijdens repetities van *Zomertrilogie* van Carlo Goldoni. Met verder vlnr. Camilla Siegertsz, Roeland Fernhout, Eelco Smits, Charlie Chan Dagelet, Marieke Heebink en Barry Atsma.

ma verzorgde begin jaren negentig de dramaturgie voor *Trilogie van het Zomerverblijf* bij De Appel. Het werd een groot succes voor de groep van Erik Vos.

'Maar het is helemaal niet gemakkelijk. Die stukken zitten vol valkuilen voor het serieuze toneel, en daar word je flink op afgerekend als het misgaat. Je moet het heel ernstig nemen, dat wat er staat. Als je zo'n stuk alleen gaat doen om met je gezelschap eens een lichtere toon aan te slaan, snijd je jezelf in de vingers.'

'Er zijn nu meer ingangen nog dan twintig jaar geleden, meer maatschappelijke parallellen, in die zin kan ik het me goed voorstellen dat Ivo van Hove het weer oppakt. Toentertijd dacht ik soms: Goldoni en maatschappelijke relevantie: je moet het wel opzoeken, het er met de haren bijlepen. Maar nu: een wereld die op de pof leeft, waarin generaties er maar oplos hebben geleefd en waarvoor nu de tol wordt betaald – na Kopenhagen kunnen we daar wel wat mee, zou ik denken.'

De Appel bracht de trilogie in een spectaculair decor, waarbij spelers en publiek zich net boven een groot waterbassin bevonden, een verwijzing onder meer naar (Goldoni's geboortestad) Venetië, stad van vertier en verrotting. Voor de acteurs die in hun extravagante kostuums letterlijk op het water speelden een extra uitdaging. Soms echt om te lachen, maar, zegt Tiesema: 'Het laatste deel was in het zwart, met regen. Het podium zakte scheef en dreigde ten onder te gaan, er was ook een hoop somberte.'

'Je moet niet denken: en nu ga ik een leuk stuk maken!', zegt Erik Vos. Hij was goed bekend met Goldoni, had al eerder diens *Knecht van twee meesters* geënceneerd, maar aarzelde over wat mogelijk een onmogelijkheid zou zijn: een avondvullend blij-

spel. Hij herlas het. 'De trilogie is veel rijker en moderner dan de *Knecht*, het benadrukt uiteindelijk een heel eenzaam aspect van de mens. Waar houden deze lieden zich nou eigenlijk mee bezig, vroeg ik me af. Eten, drinken, kaarten, flirten, zich vervelen. Uiteindelijk kom je uit bij de leegte. Dat was voor mij dan toch een reden om het te doen. Ik heb de komedie benaderd vanuit het tragische. Pas dan kan het eventueel komisch worden.'

De reden dat hedendaagse theatermakers niet snel naar een Goldoni grijpen, verklaart hij uit 'angst voor

de strikte zin van het woord, maar het was wel een politiek-sociale gebeurtenis. Hij was echt bewogen, veel meer dan zijn aartsrivaal Gozzi, en om die reden echt bemind. Bij hem was er ook mogelijkheid tot improvisatie: gebeurde er iets in de samenleving dat je wereldbeeld weer even deed kantelen, zat het soms dezelfde avond nog in de voorstelling. Actueel.'

In tijden dat vrouwen op het toneel nog moeilijk aan bod kwamen, creëerde Goldoni opvallend veel grote vrouwenrollen, benadrukt ook TAdramaturg Peter Van Kraaij. 'Vaak jonge vrouwen, die een bepaald ideaal nastreven, zich aan de wetten van maatschappij willen ontworstelen.'

Zo ook in *Zomertrilogie*, waar het draait om de bevallige Giacinta, die als enig personage echte monologen heeft.

'Ze is intelligent en kan over zichzelf reflecteren, wat het des te pijnlijker maakt wanneer dat niet datgene oplevert waarop je hoopt. Uiteindelijk conformeert ze zich aan haar omgeving, zoals de rest van de figuren dat elk op eigen wijze ook doet.'

'Het was een tijd waarin de regels en de conventies, de verwachtingen, de druk van een sociale klasse zo sterk waren, dat het niet anders kon. 'Daar zijn we natuurlijk een stuk van verwijderd geraakt, maar eigenlijk is de verwachting van de omgeving nog altijd heel bepalend. Zelfs in het vrijgevochten Nederland is er nog altijd een enorme druk vanuit de sociale groep, soms familie, maar soms ook vrienden die je toch ergens aanspreken op wat je met je leven wilt en hoe jij dat dan gaat inkleuren. In dat opzicht, denk ik, is de parallel ook altijd nog valabel.'

Voor Van Hove is het een interessant fenomeen, waarin hij zich al eerder verdiepte. 'Bij sociologen als Zygmunt Bauman lees je hoe liefdesrela-

ties, en relaties in het algemeen, eigenlijk de eerste plekken zijn waarin die reilen en zeilen van een samenleving precies wordt weerspiegeld. Hoe mensen keuzes maken, getriggerd door economische mechanismes, ook in hun relaties.'

'In *Zomertrilogie* is dat een strijd die drie stukken lang duurt en waarbij verschrikkelijke beslissingen worden genomen, uiteindelijk. Beslissingen die niet de wetten van de liefde, maar die van de maatschappij volgen – of waarvan de personages vinden dat het de wetten van de maatschappij zijn. Want de maatschappij wordt natuurlijk altijd door mensen zelf gemaakt, zij is geen statisch gegeven, de maatschappij is maakbaar.'

Goldoni staat niet klaar met eenultieme moraal. 'Er is altijd ambivalentie, zoals ik dat ook herken bij Molière, en ook bij Tsjechov, ten slotte. Tsjechov is fijnzinniger, bij Goldoni blijft het ruwer, maar het werk is voor mij zeer verbonden. Ook Tsjechov noemde zijn stukken wel komedies – lastig ook soms.'

'De stukken van Goldoni zijn dat voor mij in ieder geval niet. De situaties zijn grappig, de personages moet je gewoon spelen. Het geheel heeft wel een lichte toon en dat wilde hij ook: het publiek amuseren, het publiek betrekken bij de figuren en via een lichte toon is dat – makkelijker, zou je kunnen zeggen. Maar het was ook zijn manier om tegen de mensen aan te kijken. Met een knipoo. Er een beetje mee kunnen lachen. Niet uitlachen – soms ook uitlachen – maar ook een beetje méé kunnen lachen, omdat het zo herkenbaar is.'

Zomertrilogie van Carlo Goldoni door Toneelgroep Amsterdam gaat zondag 17/1 in première in Stadsschouwburg Amsterdam (Rabosaal). toneelgroepamsterdam.nl

de strikte zin van het woord, maar het was wel een politiek-sociale gebeurtenis. Hij was echt bewogen, veel meer dan zijn aartsrivaal Gozzi, en om die reden echt bemind. Bij hem was er ook mogelijkheid tot improvisatie: gebeurde er iets in de samenleving dat je wereldbeeld weer even deed kantelen, zat het soms dezelfde avond nog in de voorstelling. Actueel.'

In tijden dat vrouwen op het toneel nog moeilijk aan bod kwamen, creëerde Goldoni opvallend veel grote vrouwenrollen, benadrukt ook TAdramaturg Peter Van Kraaij. 'Vaak jonge vrouwen, die een bepaald ideaal nastreven, zich aan de wetten van maatschappij willen ontworstelen.'

Zo ook in *Zomertrilogie*, waar het draait om de bevallige Giacinta, die als enig personage echte monologen heeft.

'Ze is intelligent en kan over zichzelf reflecteren, wat het des te pijnlijker maakt wanneer dat niet datgene oplevert waarop je hoopt. Uiteindelijk conformeert ze zich aan haar omgeving, zoals de rest van de figuren dat elk op eigen wijze ook doet.'

'Het was een tijd waarin de regels en de conventies, de verwachtingen, de druk van een sociale klasse zo sterk waren, dat het niet anders kon. 'Daar zijn we natuurlijk een stuk van verwijderd geraakt, maar eigenlijk is de verwachting van de omgeving nog altijd heel bepalend. Zelfs in het vrijgevochten Nederland is er nog altijd een enorme druk vanuit de sociale groep, soms familie, maar soms ook vrienden die je toch ergens aanspreken op wat je met je leven wilt en hoe jij dat dan gaat inkleuren. In dat opzicht, denk ik, is de parallel ook altijd nog valabel.'

Voor Van Hove is het een interessant fenomeen, waarin hij zich al eerder verdiepte. 'Bij sociologen als Zygmunt Bauman lees je hoe liefdesrela-

ties, en relaties in het algemeen, eigenlijk de eerste plekken zijn waarin die reilen en zeilen van een samenleving precies wordt weerspiegeld. Hoe mensen keuzes maken, getriggerd door economische mechanismes, ook in hun relaties.'

'In *Zomertrilogie* is dat een strijd die drie stukken lang duurt en waarbij verschrikkelijke beslissingen worden genomen, uiteindelijk. Beslissingen die niet de wetten van de liefde, maar die van de maatschappij volgen – of waarvan de personages vinden dat het de wetten van de maatschappij zijn. Want de maatschappij wordt natuurlijk altijd door mensen zelf gemaakt, zij is geen statisch gegeven, de maatschappij is maakbaar.'

Goldoni staat niet klaar met eenultieme moraal. 'Er is altijd ambivalentie, zoals ik dat ook herken bij Molière, en ook bij Tsjechov, ten slotte. Tsjechov is fijnzinniger, bij Goldoni blijft het ruwer, maar het werk is voor mij zeer verbonden. Ook Tsjechov noemde zijn stukken wel komedies – lastig ook soms.'

'De stukken van Goldoni zijn dat voor mij in ieder geval niet. De situaties zijn grappig, de personages moet je gewoon spelen. Het geheel heeft wel een lichte toon en dat wilde hij ook: het publiek amuseren, het publiek betrekken bij de figuren en via een lichte toon is dat – makkelijker, zou je kunnen zeggen. Maar het was ook zijn manier om tegen de mensen aan te kijken. Met een knipoo. Er een beetje mee kunnen lachen. Niet uitlachen – soms ook uitlachen – maar ook een beetje méé kunnen lachen, omdat het zo herkenbaar is.'

Zomertrilogie van Carlo Goldoni door Toneelgroep Amsterdam gaat zondag 17/1 in première in Stadsschouwburg Amsterdam (Rabosaal). toneelgroepamsterdam.nl

de strikte zin van het woord, maar het was wel een politiek-sociale gebeurtenis. Hij was echt bewogen, veel meer dan zijn aartsrivaal Gozzi, en om die reden echt bemind. Bij hem was er ook mogelijkheid tot improvisatie: gebeurde er iets in de samenleving dat je wereldbeeld weer even deed kantelen, zat het soms dezelfde avond nog in de voorstelling. Actueel.'

In tijden dat vrouwen op het toneel nog moeilijk aan bod kwamen, creëerde Goldoni opvallend veel grote vrouwenrollen, benadrukt ook TAdramaturg Peter Van Kraaij. 'Vaak jonge vrouwen, die een bepaald ideaal nastreven, zich aan de wetten van maatschappij willen ontworstelen.'

Zo ook in *Zomertrilogie*, waar het draait om de bevallige Giacinta, die als enig personage echte monologen heeft.

'Ze is intelligent en kan over zichzelf reflecteren, wat het des te pijnlijker maakt wanneer dat niet datgene oplevert waarop je hoopt. Uiteindelijk conformeert ze zich aan haar omgeving, zoals de rest van de figuren dat elk op eigen wijze ook doet.'

'Het was een tijd waarin de regels en de conventies, de verwachtingen, de druk van een sociale klasse zo sterk waren, dat het niet anders kon. 'Daar zijn we natuurlijk een stuk van verwijderd geraakt, maar eigenlijk is de verwachting van de omgeving nog altijd heel bepalend. Zelfs in het vrijgevochten Nederland is er nog altijd een enorme druk vanuit de sociale groep, soms familie, maar soms ook vrienden die je toch ergens aanspreken op wat je met je leven wilt en hoe jij dat dan gaat inkleuren. In dat opzicht, denk ik, is de parallel ook altijd nog valabel.'

Voor Van Hove is het een interessant fenomeen, waarin hij zich al eerder verdiepte. 'Bij sociologen als Zygmunt Bauman lees je hoe liefdesrela-

ties, en relaties in het algemeen, eigenlijk de eerste plekken zijn waarin die reilen en zeilen van een samenleving precies wordt weerspiegeld. Hoe mensen keuzes maken, getriggerd door economische mechanismes, ook in hun relaties.'

'In *Zomertrilogie* is dat een strijd die drie stukken lang duurt en waarbij verschrikkelijke beslissingen worden genomen, uiteindelijk. Beslissingen die niet de wetten van de liefde, maar die van de maatschappij volgen – of waarvan de personages vinden dat het de wetten van de maatschappij zijn. Want de maatschappij wordt natuurlijk altijd door mensen zelf gemaakt, zij is geen statisch gegeven, de maatschappij is maakbaar.'

Goldoni staat niet klaar met eenultieme moraal. 'Er is altijd ambivalentie, zoals ik dat ook herken bij Molière, en ook bij Tsjechov, ten slotte. Tsjechov is fijnzinniger, bij Goldoni blijft het ruwer, maar het werk is voor mij zeer verbonden. Ook Tsjechov noemde zijn stukken wel komedies – lastig ook soms.'

'De stukken van Goldoni zijn dat voor mij in ieder geval niet. De situaties zijn grappig, de personages moet je gewoon spelen. Het geheel heeft wel een lichte toon en dat wilde hij ook: het publiek amuseren, het publiek betrekken bij de figuren en via een lichte toon is dat – makkelijker, zou je kunnen zeggen. Maar het was ook zijn manier om tegen de mensen aan te kijken. Met een knipoo. Er een beetje mee kunnen lachen. Niet uitlachen – soms ook uitlachen – maar ook een beetje méé kunnen lachen, omdat het zo herkenbaar is.'

Carlo Osvaldo Goldoni

1707 - Op 25 februari in Venetië geboren.

1720 - In Rimini krijgt hij van de Dominicanen les in filosofie.

1723 - Studeert rechten in Padua, en later Modena.

1731 - Laat zich bij de balie van Venetië als advocaat inschrijven.

1734 - Ontmoet Giuseppe Imer, leider van het Teatro San Samuele in Venetië. In zijn dienst schrijft hij tal van intermezzi, melodrama's en tragedies.

1737 - Ontdekt uiteindelijk zijn grote talent voor de komedie. Schrijft *Il Momolo Cortesan* (Een man van de wereld) voor Arlecchino-acteur Sacchi.

1745 - Vervaardigt scenario voor *Knecht van twee meesters*; schrijft het pas in 1753 helemaal af.

1748 - Maakt begin met wat later zal worden genoemd: de Goldoniaanse theaterhervorming. Topjaar in de gigantische stroom stukken van zijn hand is 1749, waarvan een van de bekendste *La Bottega del Caffè* (Het Koffiehuis).

1753 - Heeft veel te duchten van Carlo Gozzi en medestanders die hem verwijten met zijn zedenkomedies de Commedia dell'Arte om zeep te hebben geholpen.

1761 - Oogst successen, vooral met de in 1954 door de Italiaanse regisseur Giorgio Strehler tot *Trilogie van het Zomerverblijf* samengevoegde stukken.

1762 - Vertrekt naar de Comédie italienne in Parijs om aldaar zijn werk voort te zetten.

1765 - Verlaat de Comédie italienne en geeft Italiaanse les. Schrijft bijna geen belangrijke stukken meer.

1774 - Begint de *Mémoires*.

1793 - Arm en vrijwel blind sterft Goldoni op 7 februari. Waar hij werd begraven is onbekend.